

สัตตมหาสถานตามพระบาลีและอรรถกถา

สัตตมหาสถาน คือ สถานที่สำคัญ ๗ แห่งที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับเสวยวิมุตติสุข หลังจากได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วเป็นเวลาแห่งละ ๑ สัปดาห์

ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค มหาขันธกะ พบข้อความที่กล่าวถึงสัตตาทะ ๔ แห่ง คือ สัปดาห์ที่ ๑ เสด็จไปประทับภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เสวยวิมุตติสุขตลอด ๗ วัน

สัปดาห์ที่ ๕ เสด็จไปประทับใต้ร่มไม้ไทร อันมีชื่อว่า อชปาลนิโครธ

สัปดาห์ที่ ๖ เสด็จไปประทับนั่งขัดสมาธิภายใต้ร่มไม้ อันมีชื่อว่า มุจลินท์

สัปดาห์ที่ ๗ เสด็จไปประทับภายใต้ร่มไม้เกด อันมีชื่อว่า ราชายตนะ

จะเห็นได้ว่า สัปดาห์ที่ ๒-๔ มิได้ปรากฏโดยตรงในพระบาลี ดังข้อความในพระวินัยปิฎก มหาวรรคว่า

อถ โข ภควา สตฺตาทสฺส อจฺจเยน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา โพธิรุกฺขมฺูลา, เยน อชปาลนิโครฺธ, เตนฺอุปสงฺกมิ. อุปสงฺกมิตฺวา อชปาลนิโครฺธมฺูลเ สตฺตาทํ เอกปฺลลฺงเกน นิสีทิ วิมุตฺติสุขปฺภิสฺสเวทึ. (วิ.ม. ๔/๔/๔)

“ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้น แล้วเสด็จจากควงต้นโพธิพฤกษ์ ไปยังควงต้นอชปาลนิโครธ ครั้นถึงแล้ว จึงประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียวเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควงต้นอชปาลนิโครธเป็นเวลา ๗ วัน”

อถ โข ภควา สตฺตาทสฺส อจฺจเยน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา อชปาลนิโครฺธมฺูลา, เยน มุจฺลินทฺ, เตนฺอุปสงฺกมิ. อุปสงฺกมิตฺวา มุจฺลินทฺมฺูลเ สตฺตาทํ เอกปฺลลฺงเกน นิสีทิ วิมุตฺติสุขปฺภิสฺสเวทึ. (วิ.ม. ๔/๔/๔-๕)

“ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้น แล้วเสด็จจากควงต้นอชปาลนิโครธไปยังควงต้นมุจลินท์ ครั้นถึงแล้ว จึงประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียวเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควงต้นมุจลินท์เป็นเวลา ๗ วัน”

อถ โข ภควา สตฺตาทสฺส อจฺจเยน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา มุจฺลินทฺมฺูลา, เยน ราชายตฺนํ เตนฺอุปสงฺกมิ. อุปสงฺกมิตฺวา ราชายตฺนมฺูลเ สตฺตาทํ เอกปฺลลฺงเกน นิสีทิ วิมุตฺติสุขปฺภิสฺสเวทึ. (วิ.ม. ๔/๖/๕)

“ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้น แล้วเสด็จจากควงต้น

มุลินท์ไปยังควงตันราชายตนะ ครั้นถึงแล้วจึงประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควงตันราชายตนะเป็นเวลา ๗ วัน”

อถ โข ภควา สตฺตาหสฺส อจฺจเยน ตมฺหา สมาธิมฺหา วุญฺจหิตฺวา ราชายตนะมฺลา, เยน อชฺปาสนิโครฺธ, เตนุปสงฺกมิ. ตตฺร สฺมํ ภควา อชฺปาสนิโครฺธมฺลเ วิหฺรติ. (วิ.ม. ๔/๗/๗)

“ครั้นล่วง ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธิ แล้วเสด็จจากควงตันราชายตนะ ไปยังต้นอชปาสนิโครธ ทราบว่า พระองค์ประทับอยู่ ณ ควงตัน อชปาสนิโครธนั้น”

อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์อรรถกถาของพระวินัยและพระสูตร พบสัตตมหาสถาน ๗ แห่ง เรียงตามลำดับตามข้อความในคัมภีร์อรรถกถา ดังนี้

สัปดาห์ที่ ๑ เสด็จไปประทับภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เสวยวิมุตติสุขตลอด ๗ วัน

สัปดาห์ที่ ๒ เสด็จไปประทับ ณ อนิมิสเจดีย์ ประทับยืนเพ่งที่ต้นโพธิ์ไม่กะพริบพระเนตรตลอด ๗ วัน

สัปดาห์ที่ ๓ เสด็จไปประทับ ณ รัตนจกมเจดีย์ ทรงนิมิตจงกรมขึ้น แล้วเสด็จจงกรมอยู่ที่นี่เป็นเวลา ๗ วัน

สัปดาห์ที่ ๔ เสด็จไปประทับ ณ รัตนพรเจดีย์ เสด็จไปทางทิศพายัพแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ ประทับนั่งขัดสมาธิในเรือนแก้วซึ่งเทวดานิรมิตถวาย ทรงพิจารณาพระอภิธรรมตลอด ๗ วัน

สัปดาห์ที่ ๕ เสด็จไปประทับใต้ร่มไม้ไทร อันมีชื่อว่า อชปาสนิโครธ ซึ่งเป็นที่พักของคนเลี้ยงแพะ ทรงถูกธิดาทั้งสามของพญามารใช้กิริยาสตรียั่วพระพุทธรองค์ให้หลงแต่ไม่สำเร็จ พระพุทธรองค์ทรงขับไล่ธิดาทั้งสามออกไปเสีย

สัปดาห์ที่ ๖ เสด็จไปประทับนั่งขัดสมาธิภายใต้ร่มไม้อันมีชื่อว่า มุลินท์ ทางทิศอาคเนย์แห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ ตอนนั้นเกิดฝนตกลงมาเป็นเวลา ๗ วัน พญานาคตนหนึ่งเกิดความเลื่อมใสจึงได้แผ่พังพานป้องพระพุทธรเจ้าเป็นเวลา ๗ วัน เมื่อฝนหยุดตก พญานาคก็คลายขนดจำแลงกายเป็นมาณพ เข้าไปถวายอัญชลีเฉพาะพระพักตร์แล้วจากไป

สัปดาห์ที่ ๗ เสด็จไปประทับภายใต้ร่มไม้เกด อันมีชื่อว่า ราชายตนะ ประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขตลอด ๗ วัน ดังหลักฐานในคัมภีร์อรรถกถาดังต่อไปนี้

๑. อรรถกถาวินัยปิฎก มหาวรรค

ภควดี กิร พุทธตตํ ปตฺวา สดฺดาหํ เอกปลฺลงเกน นิสินฺहे “น ภควา วุฏฺฐจาติ กิ นฺ ไซ
 อญฺเญปิ พุทธตตฺตรา ธมฺมา อตฺถิตีติ เอกจฺจนํ เทวตานํ กงฺขา อุทฺปาที. อถ ภควา อญฺจเม ทิว
 เส สฺมาปตฺติโต วุฏฺฐาย เทวตานํ กงฺขํ ญตฺวา กงฺขาวิธมฺนตฺถํ อากาเส อุปฺปตฺติวา ยมกปาฏิหา
 รียํ ทสฺเสตฺวา ตาสํ กงฺขํ วิธมิตฺวา ปลฺลงกโต อีสกํ ปาจิณนิสฺสีเต อุตฺตรทิสามาเค จตฺวา จตฺตาริ
 อสฺสฺเชยฺยยานิ กปฺปสฺตสฺสสฺสญฺจ อุปฺจิตานํ ปารมิตํ พลาธิคมฺนญฺจานํ ปลฺลงกญฺจ โพธิรุกฺขญฺจ อ
 นิมิเสหิ อุกฺขีหิ โอลฺลเกยฺมาโน สดฺดาหํ วิดีนาเมสิ, ตํ จานํ อนิมิสเจตฺติยํ นาม ชาตํ. อถ ปล
 ลงฺกสฺส จ จิตฺตญฺจานสฺส จ อนฺตรรา ปุรตฺถิมโต จ ปจฺจิมโต จ อายเต รตนจงฺกเม จงฺกมฺนโต สด
 ดาหํ วิดีนาเมสิ, ตํ จานํ รตนจงฺกเมเจตฺติยํ นาม ชาตํ. ตโต ปจฺจิมทิสามาเค เทวตา รตนฆรํ
 มาปยีสฺส. ตตฺถ ปลฺลงเกน นิสิตฺติวา อภิธมฺมปิฏกํ วิเสสโต เจตฺถ อนนฺตนยสมฺมุตฺตปญฺจานํ วิจิ
 นฺนโต สดฺดาหํ วิดีนาเมสิ. ตํ จานํ รตนฆรเจตฺติยํ นาม ชาตํ.

เอวํ โพธิสมีเปยฺเว จตฺตาริ สดฺดาหานิ วิดีนาเมตฺวา ปญฺจเม สดฺดาเห โพธิรุกฺขมุลา
 เยน อชฺपालนิโครฺธเตนุปลํกมิ. ตสฺส กิร นิโครธสฺส ฉายาย อชฺपालกา คนฺตฺวา นิสินฺหติ,
 เตนสฺส “อชฺपालนิโครฺธเตว นามํ อุทฺปาที ฯเปฯ อถ ไซ ภควา สดฺดาหสฺส อจฺจเยน ตมฺหา
 สฺมาธิมฺหา วุฏฺฐจิตฺวา วุตฺตปฺปการเมว สพฺพกิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา ราชายตฺนมุลา ปุณฺปิ เยน อช
 ปาลนิโครฺธเตนุปลํกมิ. (วิ.ม.อ. ๓/๔-๖/๗-๑๑)

“ได้ยินมาว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วประทับนั่งบัลลังก์เดียว
 ตลอดเวลา ๗ วัน เทวดาบางพวกเกิดความแคลงใจว่า “พระผู้มีพระภาค ยังไม่เสด็จลุกขึ้น
 ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างอื่นคงมีอยู่กระมัง” ครั้นในวันที่ ๘ พระผู้มีพระภาคทรง
 ออกจากสมาบัติ ทรงทราบความแคลงใจของพวกเทวดา เพื่อจะทรงกำจัดความแคลงใจจึง
 เหาะขึ้นไปแสดงยมกปาฏิหาริย์ในอากาศ ครั้นทรงกำจัดความแคลงใจของเทวดาเหล่านั้น
 แล้ว ไม่ทรงกะพริบพระเนตรประทับดูบัลลังก์และโพธิพฤกษ์อันเป็นสถานที่ได้บรรลุผลแห่ง
 พระบารมีที่ได้ทรงสั่งสมอบรมมาตลอดเวลา ๔ อสงไขยแสนกัป ทรงให้เวลา ๑ สัปดาห์ผ่าน
 พ้นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเล็กน้อยจากบัลลังก์ สถานที่นั้นชื่อว่าอนิมิสเจตีย์ จากนั้น
 เสด็จจงกรมที่รัตนจกกรมอันยาวทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ระหว่างบัลลังก์และสถานที่ประทับ
 ยืน ทรงให้เวลา ๑ สัปดาห์ผ่านพ้นไป สถานที่นั้นชื่อว่ารัตนจกกรมเจตีย์ จากนั้น พวกเทวดา
 เหนรมิตเรือนแก้วถวายทางทิศปัจฉิม พระองค์ประทับนั่งขัดสมาธิที่เรือนแก้วนั้น ทรงพิจารณา

พระอภิธรรมปิฎกและสมันตปัฏฐานอันไม่มีที่สิ้นสุดในพระอภิธรรมปิฎกนี้โดยพิสดาร ทรงให้ เวลา ๑ สัปดาห์ผ่านพ้นไป สถานที่นั้นชื่อว่ารัตนพรเจตีย์ พระผู้มีพระภาคทรงใช้เวลา ๔ สัปดาห์ผ่านพ้นไปในบริเวณใกล้เคียงกับโพธิพฤกษ์นั่นเอง พอถึงสัปดาห์ที่ ๕ เสด็จออกจาก ควงโพธิพฤกษ์เข้าไปที่ต้นอชปาลนิโครธ ได้ยินมาว่า พวกคนเลี้ยงแพะไปนั่งที่ร่มต้นนิโครธ นั้น เพราะเหตุนั้น ต้นนิโครธนั้นจึงมีชื่อว่าอชปาลนิโครธ ฯลฯ

คำว่า มุจลินทมูลา (ควงต้นมุจลินท์) หมายความว่า จากควงต้นมุจลินท์ที่อยู่ด้านทิศ ปรายจันทันมหาโพธิ์

คำว่า ราชายตน์ (ต้นราชายตนะ) หมายความว่า เสด็จเข้าไปยังต้นราชายตนะที่อยู่ ด้านทิศทักษิณ”

ยา หิ ภควตา “อนุชานามิ ภิกขเว อิมะหิ ตีหิ สรณคมเนหิ ปพฺพชฺชํ อุปสมฺปทนต์ติ เอวํ ปพฺพชฺชา เจว อุปสมฺปทา จ อนุญญาตา, ยานิ จ ราชคฺหาทีสุ อุปชฺฌายวตฺตอจฺริยอจฺริย วตฺตาทินิ อนุญญาตานิ, ตานิ อภิสมฺโพธิํ ปตฺวา สตฺตสฺตฺตาหํ โพธิมณฺเฑ วิดีนาเมตฺวา พาราณ สียํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺเตตฺวา อิมินา อนุกฺกเมน อิทฺถจิทฺถจ จานํ ปตฺวา อิมสฺมิณฺจ อิมสฺมิณฺจ วตฺถุสฺมี ปณฺณตฺตานีติ เอวเมเตสํ ปพฺพชฺชาทินํ วินยกมฺมานํ อาทีโต ปฏฺจาย นีทานทสฺสนํ เอตสฺส วจเน ปโยชนนฺติ เวทิตพฺพํ. (วิ.ม.อ. ๓/๑/๒)

“พึงทราบว่าเป็นประโยชน์ในการกล่าวคำนี้ก็คือการแสดงเหตุตั้งแต่แรกแห่งวินัยกรรมมี การบรรพชาเป็นต้นเหล่านี้ว่า บรรพชาและอุปสมบทอันใดที่พระผู้มีพระภาคทรง อนุญาตไว้เช่นนี้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตบรรพชาอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์เหล่านี้’ และวัตรมีอุปัชฌายวัตรและอาจารย์วัตรเป็นต้นเหล่านี้ใด ที่ได้ทรงอนุญาตไว้ในกรุงราชคฤห์ เป็นต้น บรรพชาอุปสมบทและอุปัชฌายวัตรเป็นต้นเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จ อภิสัมโพธิญาณให้ ๗ สัปดาห์ผ่านพ้นไปแล้วใกล้ควงไม้โพธิ์ ทรงประกาศธรรมจักร ณ กรุง พาราณสี เสด็จถึงสถานที่นี้ๆ ตามลำดับนี้ ทรงบัญญัติไว้เพราะเรื่องนี้”

๒. อรรถกถาที่มุนิกาย มหาวรรค

สุชาตา จ อปรภาเค อสุโสสี “น กิเรสา รุกฺขเทวตา, โพธิสฺสโต กิเรส. ตํ กิร ปิณฺฑ ปาตํ ปริภุชฺชิตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิํ อภิสมฺพุทฺธ. สตฺตสฺตฺตาหํ กิรสฺส เตน ยาปนํ อโหสิ ติ. ตสฺสา อิทํ สุตฺวา “ลาภา วต เมติ อนุสฺสรนฺติยา พลวปีติโสมนสฺสํ อุทปาติ. (ที.ม.อ.

๒/๑๙๖/๑๖๕)

“ในเวลาต่อมา นางสุชาดาได้ฟังว่า ได้ยินมาว่า รุกขเทวดานั้นไม่ใช่รุกขเทวดา ท่านเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ยินมาว่า พระโพธิสัตว์เสวยบิณฑบาตนั้นได้ตรัสรู้หลุดตรัสมา สัมโพธิญาณแล้ว ได้ยินมาว่า พระองค์ดำรงพระชนม์อยู่ได้ด้วยบิณฑบาตนั้นตลอด ๗ สัปดาห์ เมื่อนางได้ฟังเรื่องนี้แล้วระลึกถึงว่า เป็นลาภของเราหนอ ปิติและโสมนัสอันมีกำลังก็เกิดขึ้น”

๓. อรรถกถาัมชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์

เอวํ ภควา ตํ สุตตาทํ ตตถ วีดินาเมตฺวา ตโต อปรํ สุตตาทํ ราชายตเน นิสิตฺติ. อญฺจุเม สุตตาทเห สกฺเกน เทวานมฺหิ เทน อภตํ ทนฺตกญฺจุญจ โอสถหริตกญฺจ ขาทิตฺวา มุขํ โอ วิตฺวา จตฺตฺติ โลกาปาเลหิ อุปนีเต ปจฺจุคฺเช สลฺมเย ปตฺเต ตปฺสสมลฺลิกานํ ปิณฑปาตํ ปริภุญชิตฺวา ปุณฺ ปจฺจาคนฺตฺวา อชฺปาลนิกฺโรธเ นิสินฺนสฺส สพฺพพทุธานํ อาจิณฺโณ อยํ วิตกโก อุตฺปาติ. (ม.ม.อ. ๒/๒๘๔/๙๓)

“พระผู้มีพระภาคทรงยับยั้งอยู่ที่ต้นมุจลินท์นั้นตลอด ๗ วันด้วยอาการอย่างนี้ ต่อจากนั้นได้ประทับนั่งที่ร่มของต้นราชายตนะตลอด ๗ วันอื่นอีก ในสัปดาห์ที่ ๘ พระองค์ทรงเคี้ยวไม้ชำระฟันและสมออันเป็นโอสถที่ทำวาลกะจอมเทพทรงนำมาถวาย ทรงบ้วนพระโอษฐ์แล้วได้เสวยบิณฑบาตของตปัสสะและภัลลิกะในบาตรที่สำเร็จด้วยศีลามีค่ามากที่ทำวาลจตุโลกบาลน้อมเข้าไปถวายไว้แล้วจึงเสด็จกลับมาประทับนั่งที่โคนต้นอชปาลนิโครธอีก ได้เกิดวิตกนี้ที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงเคยสั่งสมกันมาแล้ว”

๔. อรรถกถาสังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค

สีหสฺส จตฺตฺตฺติสาวิโลกันํ วิย ปฏฺวิวิฑฺธสพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส สตฺตสฺตตาทํ โพธิมฺณฺเต วิหริตฺวา ปริภุตฺตมธฺตฺติกาหารสฺส อชฺปาลนิกฺโรธมฺล มหาพฺรหฺมโน ธมฺมเทสนายาจฺนํ ปฏฺวิคฺคเหตฺวา ตตถ วิหรนฺตสฺส เอกาทสเม ทิวเส “เสว อาสาฬหปุณฺณมา ภวิสฺสตีติ ปจฺจุสสมเย “กสฺส นุ โข อหํ ปจฺมํ ธมฺมํ เทเสยฺยนฺติ? อาฬารุกฺกานํ กาลงฺกตภาวํ ญตฺวา ธมฺมเทสนตฺถาย ปญฺจวคฺคิยานํ โอโลกนํ ทญฺฺจพฺพ. (ส.ช.อ. ๒/๗๘/๓๑๔-๑๕)

“การทรงระลึกในวันที่ ๑๑ ว่า ‘พรุ่งนี้ ก็จักเป็นวันอาสาฬหปุณณมี’ แล้วทรงตรวจดูในเวลาใกล้รุ่งว่า ‘เราจะพึงแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ’ แล้วทรงทราบว่ อาฬารดาบสและอุททกดาบสสิ้นชีพแล้ว จึงทรงตรวจดูภิกษุปัญจวัคคีย์ เพราะทรงปรารถนาแสดงธรรม ของ

พระตถาคตผู้ทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้วนั้นแล ผู้ประทับอยู่ ณ ควงไม้โพธิ์ตลอด ๗ สัปดาห์ แล้วเสวยพระกระยาหารที่เป็นก้อนน้ำผึ้ง ผู้ทรงรับการอาราธนาแสดงธรรมของท้าว มหาพรหม ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ แล้วประทับอยู่ ณ โคนต้นอชปาลนิโครธนั้น บัณฑิตพึง เห็นเหมือนการเหลิยวตฺติคทั้ง ๔ ของราชสีห์”

๕. อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต

ภควตา โพธิมณฑล สุตตสตุตาหํ วิดีนาเมตฺวา โพธิมณฑลา อสิปตน์ อาคมม “เทวเม ภิกฺขเว อนฺตา ปพฺพชิตน น เสวิตพฺพชาติ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสฺสุตเต เทสิเต อายสฺมตา อญฺญา โกณทญฺญตฺเถเรน สทฺธิ อญฺจารสโกฏฺฐิสงฺขา พุรหฺมาโน อมตปानํ ปิวิสุ. (อง.เอกก.อ. ๑/๑๗๐/๕๐-๑)

“เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงประทับยังอยู่ ๗ สัปดาห์ที่โพธิมณฑล เสด็จจากโพธิมณฑล มายังป่าอสิปตนะ แล้วทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ที่สุด ๒ อย่างนี้ บรรพชิตไม่พึงเสพ’ เป็นต้น พรหมนับได้ ๑๘ โกฏิ กับท่านพระอัญญาโกณฑัญญเถระ ได้ดื่มอมตธรรมแล้ว”

๖. อรรถกถาขุททกนิกาย ชาดก

เอตฺตาวตฺตา สุตต สตุตฺตาหานิ ปริปุณฺณานิ. เอตฺถนฺตเร เหนว มุขโธวณํ น สรริปฺปิซคฺคณํ น อาหารกิจจํ อโหสิ, ฌานสุขผลสุขเขนฺว วิดีนาเมสิ. (ขุ.ชา.เอกก.อ. ๑/-/๑๑๗)

“ด้วยถ้อยคำเพียงเท่านั้น จึงครบ ๗ สัปดาห์ ในระหว่างนี้มีได้ทรงล้างพระพักตร์เลย มิได้มีการปฏิบัติพระสรีระ มิได้มีกิจด้วยพระกระยาหาร ได้ทรงยับยั้งด้วยฌานสุขและสุขในผลสมาบัตินั่นเอง”

๗. อรรถกถาขุททกนิกาย อุทาน

ภควา หิ จเปตฺวา รตนมฺรสตุตาหํ เสเสสุ จสุ สตุตฺตาเหสุ อนฺตรนฺตฺรา ธมฺมํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา เยภฺยุเยน วิมุตฺติสุขปฺปฏิสํเวที วิหาสิ, รตนมฺรสตุตฺตาเห ปน อภิธมฺมปริจฺยวเสเนว วิหาสีติ. (ขุ.อุ.อ. ๓/๕๓)

“กล่าวโดยละเอียดว่า พระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาธรรมในระหว่างๆ ภายใน สัปดาห์ทั้ง ๖ ที่เหลือ เว้นสัปดาห์ที่ประทับ ณ รัตนมรเจตีย์ โดยมากเสวยวิมุตติสุขอยู่ แต่ใน สัปดาห์ที่ประทับ ณ รัตนมรเจตีย์ ประทับอยู่ด้วยการพิจารณาพระอภิธรรมเท่านั้น”

๘. อรรถกถาขุททกนิกาย พุทธวงศ์

อิมํ อุทานํ อุทาเนตฺวา สตฺตาหํ วิมุตฺติสฺสขปฺภิสฺสวเนน วิตฺตินาเมตฺวา อญฺจเม ทิวเส สฺมา
ปตฺติโต วุฏฺฐาย เทวตานํ กงฺขํ ญตฺวา ตาสํ กงฺขาวิธมนตฺถํ อากาเส อุปฺปตฺติตฺวา ยมกปาฏิหาริย์
ทสฺเสตฺวา ตาสํ กงฺขํ วิธมิตฺวา ปลฺลงฺกโต อีสกํ ปาจิณฺนิสฺสีเต อุตฺตรทิสภาเค จตฺวา “อิมสฺมี
วต เม ปลฺลงฺเก สพฺพพญฺญตฺตญฺยานํ ปฏฺวิวิรุณฺติ จตฺตาริ อสงฺขเยยฺยานิ กปฺปสฺตสทฺสสฺสญฺจ ปูริ
ตานํ ปารมีนํ ผลาธคฺคมฺภูจํ ปลฺลงฺกญฺเจว โพธิรฺกฺขญฺจ อนิมิเสหิ อกฺขีหิ โอลฺโลกยมาโน สต
ตฺตาหํ วิตฺตินาเมสิ ตํ จํ นํ อนิมิสเจตฺยํ นาม ชาตํ.

อถ ปลฺลงฺกสฺส จ จิตฺมฺหฺจํ จ อนฺตเร ปุรตฺถิมปจฺฉิมโต อายเต รตนจํกเม จงฺกมฺห
โต สตฺตาหํ วิตฺตินาเมสิ, ตํ จํ นํ รตนจํกเมเจตฺยํ นาม ชาตํ. ตโต ปจฺฉิมทิสภาเค เทวตา รตน
พฺรํ นาม มาเปสฺสุ, ตตฺถ ปลฺลงฺเกน นิสฺสีทิตฺวา อภิธมฺมปิฎกํ วิเสสโต เจตฺถ อนนฺตนย
สมนฺตปฺภุจํ วิจินฺนโต สตฺตาหํ วิตฺตินาเมสิ. ตํ จํ นํ รตนพฺรเจตฺยํ นาม ชาตํ. เอวํ โพธิสฺมี
เปเยว จตฺตาริ สตฺตาหานิ วิตฺตินาเมตฺวา ปญฺจเม สตฺตาเห โพธิรฺกฺขมฺมลา เยน อชปาลนฺคโรธ
เตนุสสงฺกมิ, ตตฺถาปิ ธมฺมํ วิจินฺนโตเยว วิมุตฺติสฺสขญฺจ ปฏฺวิสฺสเวทนฺโต อชปาลนฺคโรธ สตฺตาหํ
วิตฺตินาเมสิ.

เอวํ อปรํ สตฺตาหํ มุจฺลินฺท นิสฺสีหิ. ตสฺส นิสฺสินมตฺตสฺสเว ภาควโต สกฺลจกฺกวาฬคฺคพฺภี
ปุเรนฺโต มหาอกาลเมโฆ อุทปาติ. ตสฺมี ปน อุปฺปนฺเน มุจฺลินฺโท นาคราชา จินฺเตสิ “อัย มหา
เมโฆ สตฺถริ มยฺหํ ภาวํ ปวิฏฺฐมตฺเต อุปฺปนฺโน วาสาคารมสฺส ทพฺฐํ วุฏฺฐตฺติ. โส สตฺตรตนมยํ
เทววิมานสทิสํ ทิพฺพวิมานํ นิรมินฺนํ สมตฺถปิ เอวํ กเต “น มยฺหํ มหปฺพลํ ภาวิสฺสตี ทสฺพลสฺส
กายเวยฺยาวจํ กริสฺสามิติ อติมหนฺตํ อตฺตภาวํ กตฺวา สตฺถารํ สตฺตกฺขตฺตํ โภเคหิ ปริกฺขิปิตฺวา
อุปริ มหนฺตํ ฌณํ กตฺวา อญฺจาสิ. อถ ภาควา ปริกฺเชปสฺส อนฺโตว มหติ โอลฺกาเส สพฺพรตนมเย
ปจฺจคฺคปลฺลงฺเก อุปริ วิณิคฺคณฺตวิวิธสุรภิกฺกุสมฺทามวิตาเน วิวิธสุรภิกฺคณฺธวาสิเต คณฺธกฺกุญฺยํ วิห
รฺนฺโต วีย วิหาสิ. เอวํ ภาควา ตํ สตฺตาหํ ตตฺถ วิตฺตินาเมตฺวา ตโต อปรํ สตฺตาหํ ราชายตเน นี
สฺสีหิ. ตตฺถาปิ วิมุตฺติสฺสขปฏฺวิสฺสเวทียะว. เอตฺตาวตฺตา สตฺตสตฺตาหานิ ปรีปฺณณานิ อเหสฺสุ.
เอตฺถนฺตเร ภาควา ฌานสฺสฺเสน ผลสฺสฺเสน จ วิตฺตินาเมสิ. (ขุ.พุทฺธ.อ. ๑/๑๓-๔)

“พระพุทธเจ้าทรงเปล่งอุทานนี้แล้ว ทรงยังอยู่ด้วยการเสวยวิมุตติสุขตลอด ๗ วัน

ในวันที่ ๘ ทรงออกจากสมบัติ ทรงทราบความสงสัยของเหล่าเทวดา จึงทรงเหาะขึ้นบนอากาศเพื่อกำจัดความสงสัยของเทวดาเหล่านั้น ครั้นทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ กำจัดความสงสัยของเทวดาเหล่านั้นแล้ว ประทับยืน ณ เบื้องทิศอุดร เยื้องทางทิศบูรพาจากบัลลังก์ไปเล็กน้อย ทรงจ้องดูบัลลังก์และต้นโพธิ์ สถานที่บรรลุมวลแห่งบารมีทั้งหลายที่ทรงบำเพ็ญมาตลอด ๔ อสงไขย กับอีกแสนกัป ด้วยดวงพระเนตรที่ไม่กะพริบว่า เราแทบตลอดพระสัพพัญญุตญาณบนบัลลังก์นี้ ทรงยับยั้งอยู่ตลอด ๗ วัน สถานที่นี้ จึงชื่อว่า อนิมิสเจดีย์

ลำดับต่อจากนั้น เสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรม ระหว่างทิศบูรพาและทิศปัจฉิม ซึ่งอยู่ระหว่างบัลลังก์และที่ประทับยืน ทรงยับยั้งอยู่ตลอด ๗ วัน สถานที่นั้นจึงมีชื่อว่า รัตนจงกรมเจดีย์ ลำดับต่อจากนั้น เทวดาทั้งหลายพากันเนรมิตเรือนแก้วถวายในส่วนด้านทิศปัจฉิม จากนั้น ประทับนั่งขัดสมาธิในเรือนแก้วนั้น ทรงพิจารณาพระอภิธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์สมันตปัฏฐานซึ่งมีนัยอันหาที่สุดมิได้ ทรงยับยั้งอยู่ ณ ที่นั้นตลอด ๗ วัน สถานที่นั้น จึงชื่อว่า รัตนขจรเจดีย์ พระพุทธเจ้าทรงยับยั้งอยู่ใกล้ต้นโพธิ์ตลอด ๔ สัปดาห์อย่างนี้แล้ว ในสัปดาห์ที่ ๕ จึงเสด็จออกจากโคนต้นโพธิ์ เสด็จเข้าไปยังต้นอชปาลนิโครธ แม้ในสถานที่นั้นก็ทรงพิจารณาเห็นธรรมและเสวยวิมุตติสุข ทรงยับยั้งอยู่ ณ อชปาลนิโครธนั้นตลอด ๗ วัน

พระองค์ประทับนั่งที่โคนต้นจิกด้วยอาการอย่างนั้นอีกตลอด ๗ วัน พระผู้มีพระภาคพอประทับนั่งในที่นั้นเท่านั้น มหาเมฆซึ่งมิใช่ฤดูกาลก็เกิดขึ้นเต็มไปหมดทั่วทั้งห้องจักรวาล เมื่อมหาเมฆเกิดขึ้นแล้ว พญานาคชื่อมุจลินท์เกิดความคิดว่า เมื่อพระศาสดา พอเสด็จเข้าใกล้ที่อยู่ของเรา มหาเมฆนี้ก็เกิดขึ้น พระศาสดาพระองค์นั้นควรได้อาการเป็นที่ประทับอยู่ พญามุจลินทนาคราชนั้น แม้จะสามารถเนรมิตทิพยวิมานได้เหมือนเทพวิมานอันสำเร็จด้วยรัตนหัตถ์ ๗ ประการ จึงคิดว่า เมื่อเราสร้างวิมานอย่างนี้ จักไม่มีผลมากแก่เรา เราควรจักชวนชวายเป็นด้วยกายของตนเองเพื่อพระศพล จึงเนรมิตอัทธภาพให้ใหญ่แล้วล้อมรอบพระศาสดาด้วยชนดที่ซ้อนกันถึง ๗ ชั้น แล้วแผ่พังพานปิดไว้เบื้องบน ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่บัลลังก์อันมีค่ายิ่ง อันสำเร็จด้วยรัตนหัตถ์ ๗ ประการ ที่เพดานมีพวงดอกไม้หอมต่างชนิด ห้อยย้อยอยู่ที่เบื้องบน อบอวลด้วยกลิ่นหอมนานาชนิด ในโอกาสขนาดใหญ่ภายในชนดล้อม เหมือนประทับอยู่ภายในพระคันธกุฎี พระผู้มีพระภาคประทับยับยั้งอยู่ที่ต้นมุจลินท์นั้นตลอด ๗ วัน นั้นอย่างนี้แล้ว จากนั้นจึงประทับนั่งที่โคนไม้ราชายตนะอีก ๗ วัน เสวยวิมุตติสุขอยู่ในที่นั้น

นั้นแล ด้วยอาการดั่งพรรณนามาจะนี้ รวมกันได้ ๗ สัปดาห์ โดยบริบูรณ์ ในระหว่างนี้ พระผู้มีพระภาคทรงยับยั้งอยู่ด้วยฉันทสุขและผลสุข”

๙. อรรถกถาอภิธรรมปิฎก อัมมสังคณี

เอวํ อธิตตาทิธมฺโม เอกพลลฺลงฺเกน นิสินฺนสตฺตาทํ อนิมิสสตฺตาทํ จงฺกมนสตฺตาทถฺยจฺจ
 อติกกมิตฺวา จตฺตเถ สตฺตาทเห สยมฺภูฏาณาธิกเมณ อธิคตํ อภิธมฺมํ วิจินิตฺวา อปรานิปี อชฺชปา
 ลมฺจุลินฺทราชายตเนสุ ตีณิ สตฺตาทาหิ วิดีนาเมตฺวา อฏฺฐจเม สตฺตาทเห อชฺชปาสนิโครธฺรูกฺขมฺมุเล น
 สินฺโน ธมฺมคมฺภีรตาปจฺจเวกฺขณเณ อปโปสฺสุกฺกตํ อาปชฺชมาโน ทสสทสฺสีมหาพฺรหฺมปรีวาเรน
 สหมฺปติพฺรหฺมณา อายาจิตธมฺมเทสโน พุทฺธจกฺขุหา โลกํ โอโลเกตฺวา พฺรหฺมโน อชฺเชสํ อา
 ทาย “กสฺส นฺุ โห อหํ ปจฺมํ ธมฺมํ เทเสยฺยนฺติ โอโลเกนฺโต อาพารุทฺทกานํ กาลงฺกตภาวํ ญตฺวา
 ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขุณํ พหุปการตํ อนุสฺสริตฺวา อฏฺฐายาสนา กาสิปุริ คจฺจนฺโต อนฺตรามคฺเค
 อุปเกณ สทฺธิ มนฺเตตฺวา อาสาพฺหิปุณฺณมทิวเส อิลิปตเน มิคทาเย ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขุณํ ว
 สนฺนุจฺจํ ปตฺวาเต อนนฺจวิเกณ สมฺมทาจฺเรน สมฺมทาจฺรเเต สญฺญาเปตฺวา ธมฺมจกฺกํ ปวตฺเตน
 โต อญฺญาสิโกณฺฑทญฺญตฺเถรปฺมุชา อฏฺฐารส พฺรหฺมโกณฺฑิโย อมตปานํ ปาเยสิ . (อภิ.สํ.อ. ๑/-/
 ๘๑-๒)

“พระผู้มีพระภาคทรงรู้เห็นพระอภิธรรมด้วยประการฉะนี้แล้ว ประทับนั่งบัลลังก์เดียว
 ล่วงไป ๑ สัปดาห์ ทรงเพ่งที่ต้นโพธิ์ไม่กะพริบพระเนตรล่วงไป ๑ สัปดาห์ ทรงเดินจงกรมล่วง
 ไป ๑ สัปดาห์ ในสัปดาห์ที่ ๔ ทรงพิจารณาพระอภิธรรมที่รู้ด้วยการตรัสรู้สยัมภูญาณ แล้วยัง
 สัปดาห์ทั้ง ๓ อื่นให้ล่วงไปที่ควงไม้ชัชปาลนิโครธ ควงไม้มุจลินท์ และควงไม้ราชายตนะ ใน
 สัปดาห์ที่ ๘ เสด็จกลับไปประทับที่ควงไม้ชัชปาลนิโครธ ทรงถึงความเป็นผู้ชวนชวายน้อย
 เพราะทรงใคร่ครวญว่าธรรมเป็นสภาพลักซึ่ง เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมที่สัทมบดีพรหมอันมี
 มหาพรหมหนึ่งหมื่นเป็นบริวารมาทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ทรงรับ
 การเชื่อเชิญของมหาพรหมแล้วตรวจดูว่า เราพึงแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ทรงทราบว่
 อาสารดาบสและอุทกดาบสสิ้นชีพแล้ว จึงทรงระลึกว่าพระปัญจวัคคีย์เป็นผู้มีอุปการะมาก
 เสด็จจากอาสนะดำเนินไปเมืองกาสิ ในระหว่างทางได้ทรงสนทนากับอุปกาชีวก ในวัน
 อาสาพหุรุณมีก็ทรงบรรลุถึงที่พำนักของเหล่าพระปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิลิปตนมฤคทายวัน ทรง
 แนะนำปัญจวัคคีย์ผู้เรียกพระองค์ด้วยคำเรียกอันไม่สมควรให้เชื่อฟังแล้ว ทรงประกาศ

ธรรมจักรโปรดเหล่าพระปัญจวัคคีย์มีพระอัญญาโกณฑัญญะเถระเป็นประมุข และเหล่าพรหม ๑๘ โภกิให้ดื่มอมตรสแล้ว ฟังทราบเทศนานิทานจนถึงการประกาศธรรมจักรตั้งพรณนามา ฉะนี้”

ความหมายของรัตนพรเจตีย์ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา

บางคนกล่าวว่า รัตนพรเจตีย์ (เรือนแก้ว) ไม่ควรมีในสัตตมหาสถาน แต่ถ้าไม่มีรัตนพรเจตีย์ สัตตมหาสถานก็ไม่ครบ ๗ แห่ง จะเห็นได้ว่า คัมภีร์อรรถกถาและฎีกาแสดงความหมายของรัตนพรเจตีย์ (เรือนแก้ว) ๒ ประการ คือ เรือนที่เฝ้าด้วยรัตนะ หรือเรือนที่พิจารณาพระอภิธรรมอันเปรียบดังรัตนะ ดังหลักฐานต่อไปนี้

๑. อรรถกถาอภิธรรมปิฎก อัมมสังคณี

จตุตเถ ปน สตตะทาเห ปจฺฉิมุตฺตราย ทิสาย รตนมเร นิสีทิ. รตนมรํ นาม เนว สตฺต รตนมยํ เคหํ. สตฺตุนํ ปน ปกรณํ สมฺมสฺสิตฺตฺตฺตจฺจํ รตนมรฺนฺติ เวทิตพฺพํ. ตตฺถ อมฺมสํคณํ สมฺมสนฺตสฺสาปิ สรโรโต รสฺมิโย น นิกฺขนฺตา. วิภงฺคปฺปกรณํ ธาตุกถํ ปุคฺคสฺสยฺยวตฺติ กถา วตฺตูปฺปกรณํ ยมกปฺปกรณํ สมฺมสนฺตสฺสาปิ สรโรโต รสฺมิโย น นิกฺขนฺตา. ยทา ปน มหาปกรณํ โอริยุห “เหตุปัจจโย อารมฺมณปัจจโยฯเปฯ อวิคตปัจจโยติ สมฺมสนํ อารภิ อถสฺส จตฺวิสฺสติ สมฺมตฺตปฺปจฺจํ สมฺมสนฺตสฺส เอกนฺตโต สพฺพญฺญุตญฺญาณํ มหาปกรณเยว โอกาสํ ลภิ. ยถา หิ ตมิรปิงฺคละมหายจฺไจ จตฺราสํติโยชนสทฺสสคฺคภีเร มหาสมฺมุเทเยว โอกาสํ ลภติ เอวเมว สพฺพญฺญุตญฺญาณํ เอกนฺตโต มหาปกรณเยว โอกาสํ ลภิ. (อภิ.สํ.อ. ๑/-/๑๔)

“แต่ในสัปดาห์ที่ ๔ พระองค์ประทับนั่งในเรือนแก้วทางทิศพายัพ ขึ้นชื่อว่าเรือนแก้ว มิใช่เรือนสำเร็จด้วยรัตนะ แต่เป็นสถานที่ที่พิจารณาปรกณ์ทั้ง ๗ จึงเป็นเรือนแก้ว

ในบรรดาปรกณ์ทั้ง ๗ นั้น แม้เมื่อทรงพิจารณาธรรมสังคณี พระรัศมีก็ได้ชานออกจากพระสรีระ เมื่อทรงพิจารณาวิภังคปรกณ์ ธาตุกถา ปุคฺคสฺสยฺยวตฺติ กถา วตฺตูปฺปกรณํ และยมกปรกณ์ พระรัศมีก็ได้ชานออกจากพระสรีระ แต่เมื่อหยั่งลงสู่มหาปรกณ์เริ่มพิจารณาว่า เหตุปัจจโย อารมฺมณปัจจโย ฯเปฯ อวิคตปัจจโย (เหตุปัจจัย อารมฺมณปัจจัย ฯลฯ อวิคตปัจจัย) พระสัพพัญญูญาณของพระองค์ผู้พิจารณาสมันตปฏฺฐาน ๒๔ ย่อมได้โอกาสโดยแท้ เปรียบเสมือนกับปลาใหญ่ชื่อว่าติมิรปิงคละได้โอกาส[แหวกว่ายอยู่]ในมหาสมุทรลึกถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ฉะนั้น พระสัพพัญญูญาณของพระองค์ย่อมได้โอกาสพิจารณาธรรมอย่างกว้างขวางลึก

ซึ่งโดยแท้ ฉะนั้น”

๒. อรรถกถาขุททกนิกาย ชาดก และอปทาน

จตุตถเถ ปน สตุตทาเห โพธิโต ปจฺจิมุตฺตตรทิสามาเค เทวตา รตนมฺร มาปยีสฺส, ตตฺถ ปลฺลฺงเกน นิสิตฺติว อภิธมฺมปิฏกํ วิเสสโต เจตฺถ อนนฺตณฺยํ สมฺมตปฏฺจาทํ วิจินฺนโต สตุตทาหํ วิตฺติ นามะสิ. อาภิธมฺมิกา ปนาหุ “รตนมฺรํ นาม น สตุตฺตรตณฺมยํ เคหํ, สตุตฺตณฺนํ ปน ปกรณานํ สมฺมสฺสิตปฏฺจาทํ รตนมฺรณฺติ วุจฺจตีติ. ยสฺมา ปเนตฺถ อุโปเปเต ปรียาया ยฺยชฺชนฺติ, ตสฺมา อุภยมฺเปตํ คเหตุพฺพเมว. (ขุ.ชา.เอกก.อ. ๑/-/๑๑๖-๑๗, ขุ.อป.อ. ๑/-/๙๙)

“แต่ในสัปดาห์ที่ ๔ เทวาททั้งหลายได้เนรมิตรเรือนแก้วถวายในทิศตะวันตกเฉียงเหนือจากต้นโพธิ์ พระองค์ประทับนั่งขัดสมาธิในเรือนแก้วนั้น ทรงพิจารณาพระอภิธรรมปิฎก และสมันตปฏฐานอนันตณัยในพระอภิธรรมปิฎกนั้นโดยพิเศษ ทรงใช้เวลาผ่านไปตลอด ๑ สัปดาห์ ส่วนผู้สาธยายพระอภิธรรมกล่าวว่า ไม่ใช่เรือนที่สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ชื่อว่า เรือนแก้ว แต่สถานที่ที่พิจารณาปกรณ์ทั้ง ๗ คัมภีร์ ท่านเรียกว่า เรือนแก้ว ก็เพราะเหตุที่เทศนาทั้งสองนี้ย่อมใช้ได้ในที่นี้ ฉะนั้น จึงควรถือเอาเทศนาทั้งสองนั้น”

๓. อรรถกถาขุททกนิกาย มหานิทเทศ

ตตฺถ ตีสฺส ทฺวาระสุ ปรีสุทฺธปโยคภาเวน วิสุทฺธกรฺรณานํ จิตฺเตน ปวตฺติตฺตเทสฺนา วาจาหิ อกฺกิตตฺตา อเทสิตตฺตา อกฺขรมิตฺติ สญฺญิตา, ตํ ปารายนิกพฺรหฺมณานํ มนสา ปุจฺจิตฺตปญฺหานํ วเสน ภควตา รตนมฺเร นิสิตฺติว สมฺมสฺสิตปฏฺจาทมฺหาปกรณวเสน จ อกฺขรํ นามาติ คเหตุพฺพ. (ขุ.ม.อ. -/๓)

“ในพยัญชนปาฐะเหล่านั้น เทศนาที่เป็นไปด้วยจิตที่มีความกรุณาบริสุทธิ์เพราะภาวะแห่งความเพียรอันบริสุทธิ์ในไตรทวาร บัณฑิตรู้ได้ว่า อักขระ เพราะมิได้กล่าว คือมิได้แสดงด้วยวาจา อักขระนั้นพึงถือเอาว่า ชื่อว่าอักขระ โดยเนื่องด้วยปัญหาที่เหล่าพราหมณ์ผู้ต้องการไปถึงฝั่งทูลถามด้วยใจ และโดยเนื่องด้วยปัญฐานมหาปกรณ์อันพระผู้มีพระภาคประทับนั่งพิจารณาแล้ว ณ รัตนมรเจตีย์”

๔. ฎีกาวินัยปิฎก มหาวรรค

ภควา กิร จเปตฺวา รตนมฺรสตุตทาหํ เสเสสฺส จสฺส สตุตฺตาเหสุ อนนฺตรนฺตฺรา ธมฺมํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา เยภฺยเยน วิมุตฺติสฺสขปฏฺฐิสฺสเวที วิหาสิ. รตนมฺรสตุตทาเห ปน อภิธมฺมปวิจยวเสเนว วิหาสิ.

ตสุม่า อนฺตรนฺตฺรา ธมฺมปจฺจเวกฺขณวเสน อุปฺปาติตฺตมนสิกาเรสุ ปาฏิปทฺรตฺติยา อุปฺปาติตฺ มนสิการํ สนฺธาย อิมิสฺสํ ขนฺธกปาฬิยํ เอวํ วุตฺตนฺติ อธิปฺปาโย. (สารตฺถ.ฎีกา ๓/๓/๑๗๒-๑๗๓)

“กล่าวโดยพิสดารว่า พระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาธรรมในระหว่างๆ ในสัตตาทะทั้ง ๖ อื่นเว้นรัตนขจรสัตตาทะแล้ว ประทับเสวยวิมุตติสุขโดยมาก ส่วนในรัตนขจรสัตตาทะพระองค์ได้ประทับอยู่ด้วยการใคร่ครวญพระอภิธรรมเท่านั้น ฉะนั้น จึงกล่าวไว้อย่างนี้ในคัมภีร์ชั้นถกนี้โดยหมายเอาการพิจารณาที่พระองค์ให้เกิดขึ้นในราตรีแห่งวันปาฏิบพ (วันขึ้น/แรมหนึ่งค่ำ) ในบรรดาการพิจารณาที่พระองค์ให้เกิดขึ้นด้วยการพิจารณาธรรมในระหว่างๆ”

๕. ฎีกามัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์

รตนภูฏานํ สตฺตุนํ ปกรณํ ตตฺถ จ อนนฺตนยสฺส ธมฺมรตนสฺส สมฺมสเนน ตํ จานํ รตนขจรเจติยํ นาม ขาตฺตุนฺติปิ วทฺติ. (ม.ม.ฎีกา ๒/๒๘๔/๑๗๒)

“อาจารย์ทั้งหลายกล่าวอีกว่า สถานที่นั้นชื่อว่ารัตนขจรเจติย์ ด้วยการพิจารณามหาปกรณที่เปรียบดังรัตนะ และด้วยการพิจารณาธรรมรัตนะอันมีน้อยไม่มีที่สุดในมหาปกรณนั้น”

๖. ฎีกาสังยุตตนิกาย สคาถวรรค

ปจฺมาภิสฺมุโพธิยํ วีย สยฺชาตปิตฺติวฺปฺพาโร, วิเสสโต รตนขมฺเร สมฺนตฺปญฺจานวิจฺฉิเน สยฺชาตปิตฺติวเสน อุปฺนฺนสรีโรภาโส วา ปิตฺติอาโลโก. (ส.ส.ฎีกา ๑/๒๖/๑๐๒)

“การแผ่ไปของปิตติเกิดขึ้นเหมือนในปฐมโพธิกาล หรือแสงสว่างแห่งปิตติ คือ แสงสว่างแห่งสรีระที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของปิตติที่เกิดจากการพิจารณาสมันตปัฏฐานในเรือนแก้วเป็นพิเศษ”

พระคันธสารากิวงศ์

มีนาคม ๒๕๖๘